

NEKROLOGI

BOŻENNA WYROZUMSKA (1933–2022)* „MOJĄ MAŁĄ OJCZYZNĄ JEST KOŁOMYJA”

Dwudziestego drugiego sierpnia 2022 roku w wieku 89 lat zmarła Profesor Bożenna Wyrozumska – ceniona mediewistka, znawczyni dziejów średniowiecznego Krakowa i wydawczyni źródeł do jego historii, kontynuatorka tradycji krakowskiej szkoły nauk pomocniczych historii. Przez całe zawodowe życie związana była z Uniwersytetem Jagiellońskim, a od 1954 roku z Zakładem Nauk Pomocniczych Historii (dziś Pracownią Nauk Pomocniczych Historii i Źródłoznawstwa w Instytucie Historii), którym kierowała w latach 1997–2004.

Urodzona w Stanisławowie (obecnie Iwano-Frankiwnsk w zachodniej Ukrainie) 27 czerwca 1933 roku, była jedynym dzieckiem urzędnika Kolei Państwowych Eugeniusza Jacorzyńskiego i Ludmiły z Zabawów. Najmłodsze lata spędziła w dwóch kresowych miastach, wspomnianym już Stanisławowie (w bloku przy ul. Sapieżyńskiej) oraz w Kołomyi (w domu przy ul. Fryderyka Chopina), gdzie mieszkała babcia wraz z ciotką. Tam także w 1940 roku rozpoczęła naukę w szkole powszechnej. Jak wspomniała, to Kołomyja była jej „małą ojczyzną”. Na przełomie września i października 1945 roku państwo Jacorzyńscy przebyli wraz z całym uratowanym dobytkiem długą drogę odkrytym wagonem na Górny Śląsk, dzieląc los prawie stu tysięcy Polaków z dawnego województwa stanisławowskiego, zmuszonych do opuszczenia swoich domów wskutek masowej akcji wysiedleńczej. Milczącymi świadkami tych wydarzeń były niewielki kufer stojący w krakowskim mieszkaniu Pani Profesor, a także długowieczny kwiat, potocznie nazywany żelaznym liściem, oraz niewielka bombka choinkowa, pamiętająca jeszcze ostatnią przedwojenną wigilię w Stanisławowie w 1938 roku.

W maju 1950 roku Bożenna Jacorzyńska złożyła egzamin dojrzałości w Państwowej Szkole Ogólnokształcącej nr 28 w Zabrze, a w październiku tego roku rozpoczęła studia na Wydziale Historyczno-Filozoficznym Uniwersytetu Jagiellońskiego. Wybór ten nie był jednak do końca oczywisty, brała bo-

Fot. Dorota Rehman

wiem pod uwagę także inne kierunki, jak chociażby włókiennictwo na Politechnice Łódzkiej. W trudnych, nie tylko dla Uniwersytetu, latach stalinowskiego terroru udało się jednak spotkać Bożennie Jacorzyńskiej przedwojenną kadrę wykładowców, którzy nie ulegli (w większości) ideologicznej presji. Spośród nich dwóch wskazywała jako swoich mistrzów.

Pierwszym był niewątpliwie Roman Grodecki (1889–1964), wybitny specjalista w zakresie dziejów społeczno-gospodarczych polskiego średniowiecza, który uczył szacunku dla źródła historycznego, mówiąc, że powinno się „wiedzieć mniej, ale lepiej, niż

więcej, a źle”. Na prowadzonym przez niego seminarium Bożenna Jacorzyńska przygotowała pracę magisterską o powstaniu i rozwoju wielkiej własności ziemskiej klasztoru bożogrobców w Miechowie do końca XIV wieku, którą obroniła w styczniu 1955 roku. Na seminarium spotkała także przyszłego męża, Jerzego Wyrozumskiego (1930–2018). Ślub kościelny wzięli w Zabrzu w czerwcu 1955 roku.

Drugim mistrzem stał się Sylwiusz Mikucki (1898–1983). Historyk i prawnik, uczestnik wojny polsko-bolszewickiej oraz więzień Sachsenhausen, znawca dyplomatyki i heraldyki objął po Władysławie Semkowiczu kierownictwo Katedry Nauk Pomocniczych. Po latach Pani Profesor wspominała jego podniszczony płaszcz ekskluzywnej marki Burberry, który w szarzyźnie lat pięćdziesiątych był ostatnim śladem przedwojennego sznytu. Pod kierunkiem Mikuckiego powstała dysertacja doktorska Bożenny Wyrozumskiej z zakresu geografii historycznej, poświęcona rozwojowi sieci drożnej w ziemi krakowskiej do końca XVI wieku. Obroniła ją 1967 roku i po dziesięciu latach wydała drukiem (*Drogi w ziemi krakowskiej do końca XVI wieku*, 1977). Pisząc o mistrzach Pani Profesor, nie można również zapomnieć o Zofii Kozłowskiej-Budkowej (1893–1986), nauczycielce paleografii i trudnej sztuki edytorskiej oraz pierwszej opiekunce w Katedrze.

Grodecki mawiał, że „trzeba rozróżnić, co jest pewne, prawdopodobne, mało prawdopodobne i niepewne”. Uprawiał więc historiografię stojącą „na gruncie jasno rozpoznanych faktów”, jak nazwał ją później Jerzy Wyrozumski. Mikucki publikował niewiele. Ważył słowo, niesamowicie wręcz dbając o precyzję wykładu. Podobnie pracowała Zofia Budkowa, która z kolei do mistrzostwa opłaniała małą formę naukowej wypowiedzi. Wszystkie te cechy skupiał warsztat Bożenny Wyrozumskiej, stały się one znakami rozpoznawczymi jej twórczości na polu dziejów średniowiecza i nauk pomocniczych.

W tym miejscu koniecznie należy przypomnieć osiągnięcia Pani Profesor w zakresie studiów nad przeszłością Krakowa w wiekach średnich. Zainteresowanie to pojawiło się dość późno, bo około połowy lat osiemdziesiątych ubiegłego wieku, jakkolwiek dziejami miast Pani Profesor interesowała się w zasadzie od początku swojej pracy zawodowej, publikując już w latach pięćdziesiątych i sześćdziesiątych cenne studia połączone z edycjami źródeł do historii Olkusza (*Fragmenty najstarszej księgi miejskiej Olkusza*, 1959), Czchowa (*Najstarsze uchwały miejskie (wilkierze) Czchowa*, 1966) oraz Radomia (*Dokumenty*

miasta Radomia z lat 1355–1450, 1966). Wydaje się natomiast, że asumpt do podjęcia tych badań mogły dać prowadzone wówczas przez Jerzego Wyrozumskiego prace nad jednym z tomów pomnikowej syntezy historii miasta (*Dzieje Krakowa*, t. 1: *Kraków do schyłku wieków średnich*, 1992). Mozolna lektura rękopisów średniowiecznych ksiąg sądowych zaczęła z czasem przynosić wymowne efekty w postaci mniejszych prac z zakresu antroponomii (*Warzygarniec i Suchapolewczyni, czyli polskie nazwiska przewiśkowe w średniowiecznym Krakowie i na Kazimierzu*, 1989), edycji nieznanych dotąd fragmentów najstarszych akt miejskich (*Odnalezione zapiski z najstarszej księgi miejskiej krakowskiej*, 1991; *Zapiski z księgi radzieckiej krakowskiej 1393–1400. Uzupełnienie do wydawnictwa „Najstarsze księgi i rachunki miasta Krakowa”*, 1992), historii politycznej (*W sprawie dywersji węgierskiej w Polsce w czasie Wielkiej Wojny z zakonem krzyżackim*, 1991; *Panika wojenna w Krakowie jesienią 1409 roku*, 1992; *Czy Jan Olbracht wygnał Żydów z Krakowa?*, 1993; *Analiza źródłoznawcza zapisek w krakowskiej Liber proscricionum dotyczących królowej Jadwigi*, 1995; *Zatarg Krakowa z Władysławem Jagiełłą*, 2014), sądownictwa (*Sądownictwo miejskie w średniowiecznym Krakowie*, 2001) czy stosunków narodowościowych (*Nationalitätenprobleme der mittelalterlichen polnischen Städte in der Historiographie und im Lichte der städtischen Quellen von Krakau*, 1994). Ich ukoronowaniem była klasyczna dziś rozprawa o kancelarii miasta Krakowa, czyli instytucji utrwalającej przy użyciu pisma działalność władz komunalnych (*Kancelaria miasta Krakowa w średniowieczu*, 1995). Stała się ona podstawą do uzyskania przez Bożennę Wyrozumską habilitacji w 1997 roku.

W tym czasie ukazały się również drukiem dwie obszernie publikacje, które otworzyły po prawie stuletniej przerwie nowy rozdział w historii edytorstwa źródeł do dziejów średniowiecznego Krakowa: najstarsza księga ławnicza Kazimierza (*Księga ławnicza kazimierska 1407–1427*, 1996) oraz praca o międzynarodowym znaczeniu, jak się wydaje najważniejsza w dorobku Pani Profesor, czyli *Żydzi w średniowiecznym Krakowie. Wypisy źródłowe z ksiąg miejskich krakowskich* (1995). Wyszukując w rękopiśmiennych księgach miejskich prawie tysiąc dwieście zapisek z lat 1301–1500 dotyczących ludności żydowskiej zamieszkującej krakowskie trójmiasto, zbudowała Bożenna Wyrozumska trwałą podstawę do prowadzenia nowoczesnych badań (przy znikomym stanie zachowania źródeł hebrajskich) nad dziejami tej społeczności – największej

gminy żydowskiej w dawnym Królestwie Polskim. Kilka lat później przygotowała jeszcze nową edycję księgi proskrypcji (*Księga proskrypcji i skarg miasta Krakowa 1360–1422*, 2001) oraz cenne wypisy do historii Ormian (*Ormianie w średniowiecznym Krakowie. Wypisy źródłowe*, 2003). Nie można również nie wspomnieć o nowych wydaniach (wraz z przekładem polskim) przywilejów fundacyjnych Uniwersytetu Krakowskiego (*Najstarsze przywileje Uniwersytetu Krakowskiego*, 2000) i dokumentów lokacyjnych gmin krakowskiego trójmiasta (*Przywileje ustanawiające gminy miejskie wielkiego Krakowa (XIII–XVIII wiek)*, 2007).

Nieszczęśliwy wypadek, któremu Pani Profesor uległa we własnym mieszkaniu wiosną 2004 roku, sprawił, że jej działalność naukowa została wyhamowana właśnie wtedy, gdy była najbardziej zintensyfikowana. Mimo narastających trudności z poruszaniem się Pani Profesor nadal jednak pracowała, choć w dość ograniczonym zakresie. Ukończyła jeszcze edycję toruńskiej księgi proskrypcji (*Księga proskrybowanych Nowego Miasta Torunia (1358–1412)*, 2013) oraz uzupełnienie do ogłoszonej w 1971 roku lustracji dróg województwa krakowskiego (*Lustracja cel i myt małopolskich z 1565 roku*, 2019).

Trzydziestego pierwszego lipca 2018 roku, na trzy miesiące przed śmiercią męża, prof. Jerzego Wyrozumskiego, podczas kameralnej uroczystości w mieszkaniu przy Armii Krajowej, którego już wówczas nie opuszczała, otrzymała dyplom odnowienia doktoratu po pięćdziesięciu latach oraz jubileuszowy tom zawierający wybór jej najważniejszych studiów (*Fontes. Studia z dziejów średnio-*

wieczna i nauk pomocniczych historii, 2018). Była wyraźnie wzruszona.

Nikt nie przypuszczał, że po raz ostatni spotkamy się latem 2019 roku przy okazji przekazania delegacji Uniwersytetu Rzeszowskiego księgozbioru Romana Grodeckiego, którym to zbiorem Profesorstwo się opiekowali i który zgodnie z wolą prof. Wyrozumskiego trafił do instytucji naukowej w miejscu urodzenia ich mistrza.

Śmierć Pani Profesor zamknęła niewątpliwie pewną epokę w historii krakowskiej mediewistyki. Odeszła moja Mistrzynie. Jakkolwiek nie byłem uczestnikiem prowadzonych przez nią seminariów, to właśnie ona wciągnęła mnie w badania nad dawnym miastem. Uczyla lektury średniowiecznego pisma i zadawania źródłom pytań, zawsze konkretnych, na które oczekiwała równie precyzyjnych odpowiedzi. Zachęcała do podejmowania nowych tematów. Cieszyła się sukcesami, ale też konstruktywnie krytykowała, czytając fragmenty pisanych prac. Pozornie surowa, przy bliższym poznaniu okazywała się osobą emanującą ciepłem i serdecznością.

Po mszy żałobnej odprawionej 6 września w uniwersyteckiej kolegiacie św. Anny urnę z prochami Bożenny Wyrozumskiej odprowadzono na miejsce wiecznego spoczynku w nowej Alei Zasłużonych cmentarza Rakowickiego. Wspominając swoją jedyłą powojenną wizytę w Kołomyi, Pani Profesor mówiła: „Wzięłam sobie ziemi z Kołomyi, by mi wrzucano ją do grobu. Taki jest los, że się rodzi, umiera, ja się z tym pogodziłam”.

Marcin Starzyński

* Sylwetkę śp. Profesor Bożenny Wyrozumskiej przypomniano dotąd w kilku tekstach pisanych z okazji jubileuszu jej 75 urodzin oraz późniejszego odnowienia doktoratu po pięćdziesięciu latach, zob. Zenon Piech, *Profesor Bożena Wyrozumska w Zakładzie Nauk Pomocniczych Historii Uniwersytetu Jagiellońskiego*, w: *Miasta, ludzie, instytucje, znaki. Księga jubileuszowa ofiarowana Profesor Bożenie Wyrozumskiej w 75. rocznicę urodzin*, red. Zenon Piech, Kraków 2008 (druk: 2009), s. 5–11; idem, *Dwa jubileusze Bożeny Wyrozumskiej*, „Alma Mater” (dalej: AM), 2010, nr 122–123, s. 39–41; Marcin Starzyński, *Droga — Drogi. O Profesor Bożenie Wyrozumskiej w pięćdziesięciolecie odnowienia* [recte: w pięćdziesięciolecie] doktoratu, w: Bożenna Wyrozumska, *Fontes. Studia z dziejów średniowiecza i nauk pomocniczych historii*, wybór i oprac. M. Starzyński, Kraków 2018, s. IX–XXI; idem, *Na gruncie jasno rozpoznanych faktów. Odnowienie doktoratu prof. Bożenny*

Wyrozumskiej po pięćdziesięciu latach, AM, 2018–2019, nr 204–205, s. 50–53.

Bibliografię publikacji za lata 1958–2017, liczącą łącznie 144 pozycje, zestawili Piotr Rabiej (*Bibliografia prac prof. dr hab. Bożeny Wyrozumskiej*, w: *Miasta, ludzie*, op.cit., s. 13–22), i Marcin Starzyński (*Uzupełnienia do bibliografii Bożeny Wyrozumskiej – lata [2007] 2009–2017*, w: B. Wyrozumska, *Fontes*, op.cit., s. XXII–XXIII). W latach 2018–2022 ukazały się jeszcze (w porządku chronologicznym): *Fontes*, op.cit.; *Materiały do historii altarystów kościoła Mariackiego w Krakowie w średniowieczu*, cz. 1: *Kalendarz i nekrolog oraz katalog altarystów i benefaktorów*, „Roczniki Historyczne”, T. 84: 2018, s. 259–291 (z Marcinem Starzyńskim); *Lustracja cel i myt małopolskich z 1565 roku*, wyd. Bożenna Wyrozumska, przy współpracy Marcina Starzyńskiego, Kraków 2019; *Bibliografia prac Profesora Jerzego Wyrozumskiego za lata 1995–2018*, „Rocznik Krakowski”,

T. 85: 2019, s. 219–238 (z Marcinem Starzyńskim; przedruk w: Jerzy Wyrozumski, *Skarbiec wiedzy. Studia społeczno-gospodarcze*, oprac. Andrzej Marzec, Marcin Starzyński, Kraków 2022, s. 413–447).

Fragmenty własnych wspomnień publikowała natomiast Bożenna Wyrozumska w artykułach: *Widziane z okna*, AM, 2008, nr 102, s. 49–50 (dotyczą wydarzeń

marca 1968 r. na Uniwersytecie Jagiellońskim) oraz *Ocalić od zapomnienia...*, AM, 2016, nr 189–190, s. 87.

Wszystkie cytaty w niniejszym tekście pochodzą z niepublikowanego wywiadu z Bożenną Wyrozumską przeprowadzonego przez Joannę Komperdę 14 i 16 lutego 2007 r. (transkrypcja w posiadaniu autora).